

משה חיים פלח

בשיטת הר"ח בדין אחות אשה במקום מצוה

אשתו וכן הדברים נראים בלא ספק, אלא שגאוני הראשונים כתבו צפי' שאף לאחר מיתת אשתו כן וודאי לענין פירוש נראין הדברים לומר לאכול ממניתין קאי ואף בתוספתא אמרו צפי' שני אחים נשואים שתי אחיות ומת אחד מהם ולאחר כך מתה אשתו של שני אסורה עליו עולמית הואיל ונאסרה שעה אחת עליו ואם בא עליה חייב משום אשת אח ומשום אחות אשה ולענין פסק מיהא הדברים מתמיהין עכ"ל, ודברי רבינו חננאל וריהטת משמעות התוספתא לריכים ביאור טובא.

ונראה לדון לבאר דהנה בס"פ החולץ (טו) תנן אשתו שמתה מותר באחותה גרשה ומתה מותר באחותה נשאת לאחר ומתה מותר באחותה, יצמתה שמתה מותר באחותה חלץ לה ומתה מותר באחותה נשאת לאחר ומתה מותר באחותה ויעוין בגמ' (ו) וזריך ביאור טובא הא דתנן גרשה ומתה מותר באחותה דמשמע לאיכא חידוש בעלם הדין דאף במתה אשתו אחר גירושין מותר באחותה.

ונתבאר במקו"א דהנה בקידושין (יג) דרשינן מקרא דמיתת הבעל מתרת מקרא ד"איש אחר" ומדליתקש לגט, ומבואר דמסבירא אף אשת איש אסירא אחר מיתתה כשאר העריות, אלא דנתחדש דמיתת הבעל היא מתיר, ובגיטין (טו) ילפי' מהיקשא ד"לה לה" דמיתת האדון מתרת כשם דמיתת הבעל מתרת, ויעוין בטור (יו"ד סי' רמ"ב) בשם הרמ"ה דכל היכא דבשעת מיתת האדון לא חייל ההיתר וכגון דהיה קטן דלא זכה בעצמו, אף כשהגדיל לא חייל ההיתר ותו לית ליה תקנה זו"ל וכיון דמיתת הגר לא פקע איסורא מינייהו כי גלדו נמי בתר הכי אף על גב דפקע ממנוא איסורייהו לא פקע דבמאי פקע השתא הא ליכא מיתת

שני אחין נשואין שתי אחיות ומת אחד מהן ולאחר כך מתה אשתו של שני הרי זו אסורה עליו עולמית הואיל ונאסרה עליו שעה אחת ובגמ' ת"ר בא עליה חייב עליה משום אשת אח ומשום אחות אשה כו' ופירש רש"י בא עליה בחיי אשתו, והיינו דהוקשה לרש"י דהא משמע דקאי אמתני' וכיון דכבר מתה אשתו היאך חייב משום אחות אשה, ולהכי הולרך לפרש דהך ברייתא מייירי בצא עליה בחי אשתו.

אולם יעוין ברש"א שכתב זו"ל ר"ח זו"ל פירש אסיפא דמתניתין זו"ל נפלה לפניו אחות אשתו פי' ולאחר שמת אחיו מתה אשתו החי ונפלה לפניו אחות אשתו לייבום בא עליה חייב משום אשת אח ומשום אחות אשה ע"כ (ד' ה"ח) ולא ידעתי מפני מה חייב משום אחות אשה אחר שמתה אשת החי, אלא שכך מנאמיה בתוספתא מפורש כדבריו דגרסינן התם צפי' שני אחין נשואין שתי אחיות מת אחד מהן ואח"כ מתה אשתו של שני הרי זו אסורה עליו עולמית הואיל ונאסרה עליו שעה אחת אס בא עליה חייב משום אשת אח ומשום אחות אשה כו' עכ"ל הרש"א [ויעו"ש מש"כ לדחוק בדברי התוספתא דלנלדין קתני].

ויעוין עוד במאירי שכתב זו"ל דברים אלו ענינם כשאשתו של זה החי קיימת אבל אם מתה אשתו אס בא עליה אחר כן חייב עליה משום אשת אח שהרי מכיון שנאסרה לו שוב אין לה היתר אבל משום אחות אשה לא שהרי אחות אשה יש לה היתר לאחר מיתת אשתו ואם כן שמועה זו ארישא דמתניתין קיימא ר"ל שני אחים נשואים שתי אחיות ומת אחד מהם אבל לא אסיפא ר"ל ולאחר כך מתה אשתו של שני כך היא שיטתנו ואף גדולי הרבנים כתבו צפי' בא עליה בחיי

המתיר, משום דאף אחר גירושין אכתי איכא אישות
במקצת האוסרת.]

ומעתה נראה לזון בציאור שיטת הר"ם, דהא דל"ש
דיחול דין מתיר אלא היכא דאיכא נפק"מ
בהך היתר, אך הכא דאסירא נמי בציאור אשת אח,
נמצא דליכא נפק"מ כלל בהך היתר, ויש לומר דצכה"ג
לא חייל המתיר, והא דבאשת איש שנתגרשה או
נתאלמה פקע איסור אשת איש אף לקרובים, היינו
משום דהתם איכא נפק"מ בהך היתר לשאר בני אדם,
אך מתיר דמיתת אשתו דאינו אלא כלפי איסור אחות
אשה, כל דבלא"ה אסירא עליה בציאור אחר, י"ל דלא
חייל עליה היתרא בכדי.

והנה ר' שמואל ז"ל (ס"ג א"ק) נתקשה בשיטת רבינו
חננאל, דהא בגמ' (ב) אמר רב יהודה אמר רב
כל יצמה שאין אני קורא בה בשעת נפילה יצמה יבא
עליה הרי היא כאשת אח שיש לה בנים ואסורה,
ומשמע דכל איסורה אינו אלא משום אשת אח ולא
משום אחות אשה [ויעו"ש שכתב דלולי יש לומר
בדוחק דהר"ם יסבור דהסוגיות חלוקות הן בדיון זה אי
זרה הוי איסור זרה ואז אף היא עצמה אסורה גם אחר
מיתת אחותה או לזרה אינה אלא דין פטור ואז היא
עצמה ניתרת לאחר מיתת אחותה, דהסוגיא דריש
מכילתין (ג) דקתני שם הציאור בלשון פטורת
זרותיהן ולא אוסרות משמע דזרה אינה איסור אלא
פטור, ואילו מפטורא דסוגיא בפרק ארבעה אחין (בג) מה
נקט הר"ם דס"ל כשי' התוספתא דמוכח מינה לזרה
הוי איסור, ורב יהודה אמר רב יסבור כהסוגיא בריש
מכילתין דהוי פטור עכ"ד].

אך למשנ"ת ניחא היטב דברי הר"ם, דכל מאי דאית
בה איסור אחות אשה אינו אלא בתולדה מהא דלא
פקע הימנה איסור אשת אח, אך אי לאו דהויא כאשת
אח שיש לו בנים ואסורה עולמית, היה פוקע אף איסור
אחות אשה עם איסור אשת אח [אלא דבעיקר הקושיא
יש להעיר, דנהי דבגמ' מיייתין הך מימרא דרב על
מתני' דהתם דמייירי באחות אשה שמתה אשתו אחר

האזון דלפקע איסוריהו מייניהו עכ"ל, וציאר הט"ז
(שם סק"ה) וציתר ציאור בקוב"ש (ח"ב סי' כח) דס"ל דהא
דמיתת הבעל ומיתת האזון מתרת אין הציאור דע"ס
העדר הבעל והאזון מתירין, אלא מעשה מיתת הבעל
והאזון הם המתירין, ולהכי אינו מתירין אלא בשעתן
יעו"ש [ולעיל נתבאר לזון עפ"ז דזוהו גדר דינא
דנאסרה, ד"ל דהיתר אשת אח נמי חייל ע"י מיתת
הבעל, ולהכי כל דלא חייל בשעת מיתת תו לא חייל].

ומעתה נראה דה"ה איסור אחות אשה, אף דגלי
קרא דאינה אסורה אלא בחייה, מ"מ גדר
הדין דמיתת אשתו הויא מתיר כלפי איסור אחות אשה
דומיא דמיתת הבעל כלפי איסור אשת איש. ומעתה יש
לבאר הא דתנן גרשה ומתה מותר באחותה, ד"ל
דסלקא דעתין דדוקא בעודה אשתו, מהניא מיתתה
למיהוי דבר המתיר על איסור אחות אשה, אך אחר
דגרשה דתו אינה אשתו, אלא דאיסורא דחייל תו לא
פקע, ס"ד דתו לא מהניא מיתתה להתיר באחותה,
ובפרט למאי דאמרינן בפרק הבא על יצמתו (נד) מה
לאשת איש שכן אוסרה מתירה ויעוין עוד בקידושין (יד
ב) ומשמע דאף דהוי דבר המתיר, מ"מ גדר המתיר
הוא צמה דניטל האוסר, דחידשה תורה דמעשה
נטילת האוסר הוי דבר המתיר, וא"כ היכא דגירשה
דכעת כבר אינה אשתו ואינה האוסר, אלא דאיסורא
קמא לא פקע, ס"ד דלא מהניא מיתתה למיהוי דבר
המתיר.

ובטעמא דמילתא דבאמת אף גירשה ומתה מותר
באחותה, יתכן להוסיף, דהנה האחרו'
חקרו בטעמא דכל העריות אסורין אף אחר גירושין
ומיתת, האם באמת פקעה האישות לגמרי ופקעה
סיבת האיסור, אלא דאיכא דינא דאיסורא דחייל לא
פקע בכדי ובעינן דבר המתיר, או דילמא יסוד הדין
משום דגם אחר גירושין ומיתת אכתי איכא אישות
במקצת, ובמקו"א נתבאר לזון דתרוויהו איתגיהו,
וא"כ יש לומר דמה"ט אף גירשה ומתה הוי מעשה

יש זיקה מודה לאיכא דין נאסרה ניהא, ותמיהא האחרו' דהא מ"מ רב סבר דהותרה ונאסרה וחזרה והותרה תחזור להיתירה הראשון אף באחות אשה דאורייתא, ויעוין בקרן אורה שם דיישז עפ"ד הירושלמי דאיסור אחות זקוקה גרע, ויש לומר דבזה סבר רב דלא תחזור להיתירה הראשון, אך גדר הדברים "צ טובא וכנ"ל.

והנה ר' שמואל ז"ל (פ"ג סק"י) כתב לבאר בשיטת רבינו חננאל, דס"ל דצרת ערוה הוי דין איסור ממש וס"ל דצרת ערוה איכא כרת בפועל, ויש לדון היכא דהותרה הערוה אי הותרה נמי צרתה [וכן יל"ד בנישואין מפילין אף לש"ר] ומסבירא נראה דהותרה אך בדעת רבינו חננאל יש לומר דס"ל דלא הותרה, ולפ"ז ע"כ דאף הערוה עממה לא הותרה, דלא גריעא מצרתה, וע"כ דצדין ערוה במקום מזוה איכא דינא דאסירא לעולם ואף אחר מיתת אשתו יעו"ש.

ומבואר בדמקום מזוה דיבוס נתחדש דין ערוה דלית ליה היתר, ונראה דלדרך זו יש מקום לבאר דברי הגאונים, דפלוגתא דמתה אשתו אי מותר ביצמתו תליא בפלוגתא דיש זיקה ואין זיקה ורב ושמואל לטעמייהו, דיש לומר דלמ"ד יש זיקה, אף בקידוש אחות יצמתו אחר נפילה חשיבא ערוה במקום מזוה, דמכח הזיקה חשיב כל שעה מקום מזוה וממילא אסורה לעולם אף אחר שמתה אשתו ולא הותר כלל איסור אחות אשה [ומדוקדק לשון הגאונים 'אסור ביצמתו ולא שנא אימה ולא שנא אחותה' דמשמע דיסוד הדין דאסור ביצמתו דהיא אחות אשתו אף אחר מיתת אשתו הוי כשם דאסור באימה של אשתו אחר מיתת אשתו] משא"כ למ"ד אין זיקה, היכא דנעשית ערוה אחר נפילה לא חשיבא ערוה במקום מזוה, ולהכי כשמתה אשתו הותרה יצמתו.

ומעתה יש לבאר נמי דברי הירושלמי לדרך האחרו', דאף אי באחות אשה דאורייתא הותרה ונאסרה וחזרה והותרה תחזור להיתירה הראשון, מ"מ איסור אחות זקוקה גרע וצוה אף אם הותרה ונאסרה וחזרה והותרה לא תחזור להיתירה הראשון, וגדר הדברים כריץ ביאור טובא.

מיתת אחיו, אך משמע דעיקר מימרא דרב נאמרה בעלמא, אלא דמיייתין לה התם למיפרך עלה דחנינן לה צמתניתינן דהתם, וכיון דרב בעלמא קאמר לה שפיר נקט דהויא כאשת אח שיל"צ].

אך איכא נמי דרכא אחרינא צוה, דהנה צפרק החולץ (מ"ב) פליגי רב ושמואל ביצמה שהותרה ונאסרה וחזרה והותרה דרב אמר דחזרה להיתירה הראשון ושמואל סבר דאסורה עליו עולמית, ויעוין בתשובת הגאונים (תשו' הגאונים מתוך הגניזה עמ' 50) דאיתא צוה"ל ושאלתם דבהחולץ איבעיא להו מתה אשתו מה הוה ביצמתו רב ור' חנינא דאמרי מיתה אשתו מותר ביצמתו שמואל ורב אסי דאמרי מיתה אשתו אסור ביצמתו ולא שנא אימה ולא שנא אחותה ואתי רב לטעמיה ושמואל לטעמיה דאמר יש זיקה וכיון דהוה זיקה לה יצמתו בחיי אשתו השתא נמי דמיתה אשתו אסור ביצמתו עכ"ל, והדברים כריכים ביאור טובא דמה ענין זה לזה, ויש לבאר בכמה אנפי.

והנה בירושלמי (פ"ג ה"י) על מתני' דשלשה אחין שנים מהן נשואין שתי אחיות ואחד נשוי נכרית מת אחד מצעלי אחיות וכנס נשוי נכרית את אשתו ומתה אשתו של שני ואחר כך מת נשוי נכרית הרי זה אסורה עליו עולמית הואיל ונאסרה עליו שעה אחת איתא אמר רבי אבינא הדא דאמר רבי יוסי בשם רבי יוחנן לא דומה איסור אחיות יצמות לאיסור אחיות שאינן יצמות, והך מימרא איתא בירושלמי (ס"ה ה"ב) ויש מהאחרו' לדידו לפרש, דאף דאיסור אחות אשה סבר רבי יוחנן כרב דאם הותרה ונאסרה וחזרה והותרה תחזור להיתירה הראשון, מ"מ איסור אחות זקוקה גרע וצוה אף אם הותרה ונאסרה וחזרה והותרה לא תחזור להיתירה הראשון, וגדר הדברים כריץ ביאור טובא.

ולעיל (כ"ג) דפרכי' לרבי יוחנן דתחזור להיתירה הראשון ממתני' דהתם הקשו רש"י ותוס' אמאי לא פרכי' נמי לרב, וכתבו תוס' שם דלפירוש רבינו חננאל דלא שרי רב אלא למ"ד אין זיקה אך למ"ד

דנעשית ערוה פקעה זיקתה, חשיבא ערוה שלא
במקום מנזה ואינה אסורה עולמית, משא"כ באחות
זקוקה כיון דאינה ערוה גמורה ואכתי טעונה חליצה,
חשיבא ערוה במקום מנזה, ולהכי אסורה עולמית.

וי"ל דזהו דקאמר בירושלמי אינו דומה איסור
אחיות יבמות לאיסור אחיות שאינן יבמות,
דחלוק גדר איסור אחות אשה באחיות יבמות דהו
במקום מנזה, דבהן ליכא היתר במיתת אשתו.